

**СОВЕТ ДООРУНДАГЫ КЫРГЫЗ
МАМЛЕКЕТТҮҮЛҮГҮНҮН КАЙРА ЖАРЛУУСУ:
ТАРЫХЫЙ-САЯСИЙ САРЕСЕП**

**ВОЗРОЖДЕНИЕ КЫРГЫЗСКОЙ
ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В СОВЕТСКУЮ ЭПОХУ:
ИСТОРИКО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР**

Жолдошов М.А., Айтбаев А.М.

**АСКЕРГЕ МИЛДЕТТҮҮ ЖАРАНДАРДЫН УКУКТУК АҢ-СЕЗИМИНИН
КАЛЫПТАНУУСУНДАГЫ КЭЭ БИР КӨЙГӨЙЛӨР**

Жолдошов М.А., Айтбаев А.М.

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ
ВОЕННООБЯЗАННЫХ ГРАЖДАН**

М.А. Zholdoshev, A.M. Aitbaev

**SOME PROBLEMS OF FORMATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS
OF CITIZENS LIABLE FOR CALL UP**

УДК: 947.1672(575.2)

Макалада, учурдагы аскерге милдеттүү жарандардын укуктук аң-сезиминин калыптануусундагы кээ бир көйгөйлөр чагылдырылып, аларды чечүүгө сунуштар көрсөтүлдү.

В статье отражаются некоторые проблемы формирования правового сознания военнообязанных граждан, показаны рекомендации по их решению.

The article reflects some problems of legal consciousness of citizens for military service showing recommendations to solving them.

2014-жыл президент тарабынан «Мамлекеттүүлүктү бекемдөө» жылы деп жарыяланды. Мамлекетти бекемдөөгө жарандар баарыбыз салым кошуубуз шарт. Ар бирибиз өзүбүздүн денгээлибизге, ордубузга жараша бул милдетти ишке ашырабыз. Алардын катарында негизги милдет жүктөлгөн жарандар катмары бар. Алар мекенди коргоочулар – «Манастын урпактары»

«Манастын урпагы» деген сыймыктуу сөздүн маанисин ар бир кыргыз жигити түшүнүп алса, жүрөгүндө сактап жүрсө жакшы болмок. Себеби: бул түшүнүктүн келип чыгуусу тарыхыбыз менен тыгыз байланышкан. Аталган сөздүн төркүнү каякта жатат, терең мааниси эмнеде экенин ачууга аракет жасап көрөбүз. Дээрлик XX кылымга чейин элибиз көчмөн болгон. Ошондуктан туруктуу аскер кармоого шарт түзүлгөн эмес. Бирок, душман кирип келген учурда, ошол замат аскер куралып, уруу-уруу болуп, ондук, жүздүк, миндик бөлүнүү тартибинде согуштук иш жүргүзүшкөн¹. Мындан жыйынтык чыгарууга болот.

¹ Борубашев Б.И. Галиева З.И. «История государства и права Кыргызской Республики» - Б., 2003. – С.92.

болот. Кыргыз коому –аскерлештирилген коом болгон. Ар бир курал көтөрүүгө жарамдуу эркек – жоокер деп саналган. Демек, «Манастын урпагы» – чыныгы эр жигит, мекенчил, жоокер дегенди билдирет.

Жогорку мисалды келтирүү менен, биз учурдагы Кыргызстандык жигиттердин мекенди коргоого болгон мамилеси кандай экендигине токтолууну көздөдүк. Бул макалада, аскер мамилелеринин укуктук актыларда чагылдырылышынан сырткары, алардын ишке ашуусундагы олуттуу маселелерге токтолуп, кээ бир сунуштарды көрсөтүүгө аракет жасалмакчы.

Кыргыз Республикасынын Конституциясында «Ата-Мекенди коргоо жарандардын ыйык парзы жана милдети»² деп көрсөтүлгөн. Бул ченем жалпы жарандарды милдеттендирүүдө. Ал эми «Кыргыз Республикасынын жарандарынын жалпы аскердик милдети жөнүндө, аскердик жана альтернативтик кызмат жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамына ылайык, 18 жаштан 25 жашка чейинки КР эркек жарандары аскерге милдеттүү. Эгерде, кээ бир шарттар аркылуу бошотулбаган болсо³. Өкүнүчтүүсү, бул мыйзамдын нормасын бардык жарандар аткарбай жатышат. Чакырык убагында аскер комиссариаттары план толтура алышпай түйшүк тартышууда. Анткени, жигиттердин аскердик милдетин аткаруудан качып, ар кандай жолдор

² Кыргыз Республикасынын Конституциясы– Б., 2010. 56-берене.

³ «Кыргыз Республикасынын жарандарынын жалпы аскердик милдети жөнүндө, аскердик жана альтернативтик кызмат жөнүндө» КР мыйзамы, 17-берене. – Б., 09.06.2012 №79 (акыр. ред. 11.01.2014)

менен кутулууну көздөгөнү эч кандай сыр эмес.

Мындай салкын мамиле жасалуусуна төмөнкү себептер таасир этүүдө деп эсептейбиз:

- биринчиден: Уставтык эмес мамилелер (дед. община). «Жоокерди жоокер тарбиялайт» деген расмий эмес түшүнүктүн натыйжасында, алдыңкы чакырыкта баргандарга жаңыдан баргандарды кошуп коюшат. Жыйынтыгында, уруп-сабоо, мазактоо сыяктуу зомбулук менен коштолгон аракеттер жасалууда. Андан сырткары, маданиятсыз, аң-сезими төмөн командирлер дагы жоокерлерге аносуз мамиле жасашат. Уруп-сабоонун, мазактоонун натыйжасында ооруканаларга түшкөн жоокерлер бар.

Мындай аракеттердин акыры кайгылуу бүткөн учурлар андан көп. Мисалы: 2012-жылы аскерде 10 жоокер өз жанын кыйган. 2013-жылы 21 жоокер жабыр тартып, расмий маалыматтарга ылайык жарымынан көбү өз өмүрүн кыйган. 2014-жылдын башынан бери 4 жоокер каза болуптур¹. Канчалаган телекөрсөтүүлөр, газетадагы макалалар бул көйгөйдү көтөрүп чыкканына карабастан, зомбулук фактылары көп катталууда. Биз бул көрүнүштөргө кош көңүл карай турган болсок, адашып жаткандыгыбыз турган кеп. Аскерде кызмат өтөө – жигиттерди жашоого туура багыт берип, татыктуу инсан болууга тарбиялоо эмеспи.

Ал эми аталган терс окуялар, жигиттерди оорукчан, агрессивтүү жарандарга айландырып, коомго жараксыз инсанды кошоору турган кеп.

- экинчиден: Уставтык эмес мамиленин өнүгүүсүнө жоокерлердин маданиятынын, укуктук аң сезиминин төмөндүгү түрткү болууда. Жогорку көрүнүш советтик доордо калыптанган. Улуу держава учурунда аскерге баргандардын айтуусунда: уставтык эмес мамилелер болгон, бирок, жаны барган жоокердин физикалык ыкчамдыгын же интеллект деңгээлин көтөрүү максатында. Ырайымсыз зомбулук мамилелер дээрлик катталбаган. Натыйжада, советтик жоокер тарбия алып, эл-жер көрүп, жашоого даярдыкты үйрөнүп кайткан. Ал эми учурдагы кыргыз жаштарынын моралдык касиеттеринин төмөндүгүнөн, адамгерчиликтин жоктугунан, тарбиялоону – мазактоого, кордоого айландырып алышкан. Бул маселеде, күнөөкөрлөрдүн жазасыз калуусу дагы кошумча көйгөй жаратууда. Албетте, мындай көрүнүштөрдөн соң, ата-энелер каршы чыгаары турган кеп. Кээ бир жигиттер кыйынчылыкка макул болуп, милдетин аткарууну көздөөрүн билдирүүсү мүмкүн. Бирок, жогорку ачыктан-ачык болуп жаткан каргашалуу окуялардан соң, уулдарын аскерге жөнөөтүүгө ата-энелер каршы болушат. Аскерден алып калуунун жолун издешет.

- үчүнчүдөн: Мамлекет тарабынан каржылоонун төмөндүгү. Кыргыз Республикасынын өкмөтү тарабынан бекитилген жалпы аскердик паек

нормасы так көрсөтүлгөн². Бирок, ал норманы аткарууга каражат жетишерлик эмес. Өкмөт тарабынан каржылоонун деңгээлин аскердик формада билүүгө болот. Бардык аскерлирибиздин абалы начар дегенден алыспыз. Көчөдөн кээде учуратканда, биздин коргоочулар деген сыймыктануу сезимин чакырбастан тескерисинче, алар коргоого муктаждык сезилип турат. Натыйжада, аскердин кадыры түшүп, аскерге баруу ар бир жигит үчүн сыймык болбой калды. Совет доорунда аскерге баргандарды чыныгы инсанга айланып келди дешип, сый урмат көрсөтүшкөн. Себеписиз барбаган жигиттерди ачык болбосо дагы кемсинтүү болгон. Ал эми азыркы учурда, аскерге баруу маанисин жоготкондой.

-төртүнчүдөн: экономикалык абалдын төмөндүгү. Аталган көйгөй эки агымдагы жоготууга алып келүүдө: - биринчи агым: Ата-энесине материалдык жардам берүү же өзүнүн керектөөсүн камсыздоо максатында, жарандарыбыз чет өлкөлөргө жумуштап кетүүдө. Алардын арасында, аскер курагындагы жаш жарандар бар. - Экинчи агым: жоокер катарына кошуу үчүн, жарандарда жок дегенде 9-класстын базасындагы билим болушу шарт. Кээ бир категориядагы жарандар, 9-классты бүтбөстөн, бир адистикке ээ болушат. Мисалы: бир устатка кошулуп, багбанчылыкты, темир устачылыкты, куруучулукту ж.б. үйрөнүшүп, мекетепти таштап коюшат. Жыйынтыгында, алар аскерге жараксыз. Ошентип, жумушсуздук, жашоо шарттын төмөндүгү дагы жоокерлердин катарын толуктоодо тескери таасирин көрсөтүүдө.

Эсептелгендер, учурдагы аскерге милдеттүү жарандардын өз милдетин аткаруусуна терс таасирин тийгизген көйгөйлөр болду. Аскер чөйрөсүндөгү мыйзамдардын жарандар тарабынан так сакталбай жаткандыгына аталган кубулуштар таасир этүүдө. Эми кандай кылабыз деген маселеден алдын тарыхка бир аз көз чаптырсак. Байыркы кытай жазууларында кыргыздар жөнүндө төмөнкүчө баяндалат: Аскердик мыйзамдары абдан катаал. Эгерде, согуш талаасынан качып же туура эмес иш аракеттер жасалса, ажого тескери кеңештер берилсе өлүм жазасына тартылган³. Мындай баян Кыргыз элинин аскердик милдетке жасаган олуттуу мамилесин көрсөтүп турат. Ал эми биздин мыйзамдарга ылайык аскер комиссариаты чакырыгына барбай койсо, эскертүү же эки расчёттук эсептеги айып төлөм салынат⁴. Жоопкерчилик катары эсептөөгө

² «Кыргыз Республикасынын аскер кызматтарынын, башка аскердик түзүлүштөрдүн жана мамлекеттик органдардын азык-түлүк нормасы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому. – Б., 17.10. 2002. №706. (акыркы ред. 29. 07. 2010. № 138)

³ Борубашев Б. И. Галиева З. И. «История государства и права КР» -Б., 2003. – С.45.

⁴ «Административтик жоопкерчилик жөнүндө» Кыргыз Республикасынын кодекси. – Б., 04. 08. 1998. №115 (акыркы редакциясы 18. 07. 2014. № 110). 423-беренеси.

¹ Азаттык+ телепрограммасы «Жоокер ыйын ким угат?» 15. 10. 2014.

болбойт. Ал эми Кылмыш-жаза кодексинин «Аскер кызматын жана альтернативтик кызматты өтөөдөн баш тартуу» беренесине ылайык жоопкерчиликке тартылган учур мамлекетибизде болбогон сыяктуу.

Аскер жаатындагы маселелерди толук чечпесе да, бир аз жардам болоор деген таризде төмөнкү иш аракеттерди сунуштоону чечтик:

1) Аскер курагын 18 жаштан 25 жашка чейин эмес, 21 жаштан 27 жашка чейин жогорулатылса. Мыйзамга өзгөртүү киргизип, жаш курагын жогорулатсак бир нече алдыга жылуулар болмок. Алсак, 18 жашар жигиттер моралдык жана физикалык жактан даяр болбоосу мүмкүн. Ошондуктан, кыйынчылыктарга чыдай албай кээ бир терс көрүнүштөр учуроодо. Ал эми, 21 жаштагы жигиттин моралдык касиеттери жана маданиятынын деңгээли жогору болуп, уставтык эмес мамилелерге жол берилбейт деген ойдобуз. Дагы бир утушубуз, физикалык күчтүү, татыктуу жоокерлер менен армиябыз толукталмак.

2) ЖОЖдордогу аскердик окуу жайларды жоюу. Ал үчүн, баардык мамлекеттик кызматтарга аскер милдетин өтөөдөн кийин кабыл алынуусун камсыздоо шарт. Азыркы учурда, аскер комиссариаттары издеп, уурдап жүрүшүп жоокерлердин санын толуктоодо. Эгерде, аскерге барбагандар кызматка алынбоосун камсыздасак, жогорку окуу жайды бүткөндөр толугу менен кызмат өтөөгө аттанмак. Натыйжада, план толуп, аскер комиссариаттары түйшүк тартмак эмес.

3) Уставтык эмес мамилелер үчүн жаза-чараны күчөтүү жана жоокерлерди катуу көзөмөлгө алуу. Аскердеги терс окуялар, командирлердин шарт түзүүсү же өздөрүнүн катышуусу менен өнүгүүдө. Тарбиялоону – кордоо менен алмаштырган учурларга жол берилбеш керек. Ал нерсени жасоого болот. Командирлерди дагы көзөмөлдөөнүн, жазалоонун механизмин иштеп чыгуу шарт. Жоокерлерди катуу текшерүүгө алып, укук бузуу жасагандарды жазалап койсо, токтоп калуусуна ишенебиз.

4) Мамлекеттик каржылоону жогорулатуу. Жарандардын кызмат өтөө каалосун арттыруу үчүн – аскердин аброюн, престижин көтөрүү зарыл. Мындай иш-чара жаңы форма кийинтүү, жетиштүү таматандыруу, татыктуу куралдандыруу аркылуу ишке ашат. Өнүккөн өлкөлөрдө (АКШ, Франция) аскерге контракттык негизде кызмат кылышат. Келишимге ылайык чоң суммадагы акча төлөнүп берилет. Демек, алар үчүн армияда болуу пайдалуу

кызмат. Биздин мамлекетибиз андай акча төлөбөсө да, жок дегенде материалдык жактан камсыздоого алуусу керек. Ошондо гана аскерге баруу ар бир жигит үчүн сыймык болот.

5) Аскердик комиссариатка чакырыкка барбоонун жаза-чарасын оордотуу. Эгерде, мамлекет экономикалык оор абалга байланыштуу ар кандай стимул боло турган чараларды ишке ашыра албаса, бир эле жол калууда. Бул, милдетине кош көңүл жасаган жарандар үчүн жоопкерчиликти жогорулатуу. «Административтик жоопкерчилик жөнүндө» Кыргыз Республикасынын кодексине өзгөртүү киргизүү шарт. Мисалы биринчи жолу эскертүү, экинчи жолу чон суммадагы айып төлөм салуу. Эгерде, мындан дагы майнап чыкпаса кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартууну кароо зарыл. Кылмыш жаза мыйзамынын реалдуу иштөөсүн камсыздоо аркылуу жарандардын өз милдеттерине болгон мамилесин жакшырта алабыз деген үмүттөбүз.

Биз аскер жаатындагы коомго ачык белгилүү болгон көйгөйлөргө токтолуп, аларды чечүүгө сунуштар берип өттүк. Аскер жаатында, Өкмөт жана жарандар биргелешип, комплекстүү иш-чараларды жүзөгө ашыруу аркылуу ийгиликке жетишебиз. Мамлекеттүүлүктү бекемдөө – мекенди коргоодон башталаарын унутпасак.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. – Б., 2010.
2. «Административтик жоопкерчилик жөнүндө» Кыргыз Республикасынын кодекси. –Б., 04.08.1998. №115 (акыркы редакциясы 18.07.2014. № 110).
3. «Аскер кызматкерлеринин статусу жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамы. –Б., 01.07.1992. №930 XII. (акыркы ред. 03.04. 2014. №54)
4. Кыргыз Республикасынын жарандарынын жалпы аскердик милдети жөнүндө, аскердик жана альтернативтик кызмат жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамы. – Б., 09.06.2012 №79.
5. «Кыргыз Республикасынын аскер кызматтарынын, башка аскердик түзүлүштөрдүн жана мамлекеттик органдардын азык-түлүк нормасы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому. 17.10.2002. №706. (акыркы ред. 29.07. 2010. № 138).
6. Борубашев Б.И. Галиева З.И. «История государства и права КР» -Б., 2003.
7. Теория государства и права. Под редакцией Бабаева В.К. – М., 1999.
8. Азаттык телепрограммасы «Жоокер ыйын ким угат?» 15.10.2014.

Рецензент: д.филос.н., профессор Үтүров К.